

10. Сморгж Л. О. Філософія : навч. посіб. / Леонід Опанасович Сморгж. – К. : Кондор, 2004. – 416 с.
11. Хуторской А. В. Современная дидактика : учеб. для вузов / Андрей Викторович Хуторской. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с. – (Серия : «Учебник нового века»).

Рыбалко Л. Н.

ФОРМИРОВАНИЕ МИРОВОЗЗРЕНИЯ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ
КАК ГЛОБАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА СОВРЕМЕННОСТИ

В статье охарактеризованы различные типы мировоззрения (экологический, ноосферный, синергетический и т.п.) и научно обоснована целесообразность и необходимость формирования у молодого поколения эколого-эволюционного мировоззрения как такового, что обеспечивает наличие в личности экологической образованности, сознательное отношение к природе и практическое участие в улучшении природопользования. Раскрыта зависимость гармонизации отношений человека с природой, гармоничного развития человечества от мировоззрения личности, основой которого является отношение ее к миру, в котором живет и действует. Доказано, что предметом мировоззрения являются отношения человека с миром, природой в частности, а его интеллектуальными компонентами – знания, ценности, убеждения, желания, взгляды, принципы и жизненные ориентиры.

Ключевые слова: мировоззрение, эколого-эволюционное мировоззрение, эколого-эволюционный подход.

Rybalko L. M.

FORMATION OF OUTLOOK OF THE YOUNGER GENERATION
AS A GLOBAL PROBLEM OF MODERN TIMES

The article describes the different types of world (ecological, noospheric, synergy), scientifically substantiates the practicability and necessity of forming the ecological and evolutionary worldview of the younger generation. It is proved that such younger generation's worldview promotes the conscious attitude to nature, the advanced environmental education and the practical part of the improvement of environmental management.

It is noted that, the harmonious relationship between humans and nature, the harmonious development of mankind and nature is based on people's relation to the world.

The author establishes that the object of philosophy relies on the relationship with the world, nature in particular, its intelligent components: knowledge, values, beliefs, desires, attitudes, principles and life guidance.

The formation of the younger generation's worldview in universities is connected with the adoption of new environmental paradigm of education, relying on the idea of global evolutionism, co-evolutionary development of nature, mankind and society, philosophy of harmony and synergistic knowledge.

The author believes that the essence of new environmental paradigm and ecological culture of mankind should possess the ecological and evolutionary type of outlook for formation of the individual environmental competence, environmental comprehension and ecological way of thinking.

Keywords: world, ecological and evolutionary worldview, ecological and evolutionary approach.

УДК 371.212.3:316.46(73:71:410)

Бойченко М. А.*

РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ОБДАРОВАНИХ ШКОЛЯРІВ
У США, КАНАДІ ТА ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

У статті висвітлено змістово-процесуальні особливості розвитку лідерських якостей обдарованих школярів у США, Канаді та Великій Британії. З'ясовано сутність і типи лідерства, зокрема за характером впливу – лідерство, орієнтоване на виконання завдань та орієнтоване на відносини; за рівнем участі особистості – активне й рефлексивне.

© Бойченко М. А.

Схарактеризовано лідерські якості обдарованих школярів, на розвиток яких спрямовано зусилля педагогів та інших учасників процесу виховання обдарованих і талановитих дітей у США, Канаді та Великій Британії. Окреслено методи, за допомогою яких виявляють лідерський потенціал обдарованих школярів у досліджуваних країнах. Схарактеризовано програми розвитку лідерства обдарованих школярів у США, Канаді та Великій Британії.

Ключові слова: лідерські якості, лідерський потенціал, обдаровані школярі, програми розвитку лідерства обдарованих школярів.

Сучасне суспільство висуває нові вимоги до випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які мають швидко реагувати на його виклики. Саме тому загальноновизнаною є необхідність розкриття лідерського потенціалу школярів, розвитку їхніх лідерських якостей. Зважаючи на той факт, що обдаровані школярі в майбутньому складатимуть національну еліту, у розвинених країнах світу, зокрема США, Канаді та Великій Британії, значна увага приділяється розвитку лідерських якостей саме цієї категорії учнів. Зважаючи на актуальність цієї проблеми для нашої країни, що перебуває в стані пошуку оптимальних шляхів модернізації системи шкільної освіти, вважаємо за доцільне звернутися до прогресивних концептуальних ідей зарубіжного досвіду.

Проблему розвитку лідерських якостей школярів і студентської молоді висвітлено у працях таких вітчизняних науковців, як Д. Алфімов, О. Дубасенюк, К. Єршов, Л. Комісарова, В. Ягоднікова та ін. Різні аспекти освіти обдарованих школярів у межах порівняльно-педагогічного дискурсу досліджували О. Антонова, О. Бевз, О. Бочарова, В. Волик, М. Гальченко, Ю. Гоцуляк, Н. Дроботенко, С. Єрмаков, М. Міленіна, Л. Попова, А. Сбруєва, В. Стрижалковська, П. Тадеєв, Н. Теличко, А. Чічук та ін. Однак цілісного дослідження проблеми розвитку лідерських якостей обдарованих школярів у США, Канаді та Великій Британії поки що здійснено не було.

Мета статті – висвітлити змістово-процесуальні особливості розвитку лідерських якостей обдарованих школярів у США, Канаді та Великій Британії.

Проблема розкриття лідерського потенціалу обдарованих школярів уже тривалий час привертає увагу як зарубіжних освітніх теоретиків, так і освітян-практиків. В американських нормативних документах федерального і штатового рівня лідерство визначається як окрема сфера обдарованості школярів, які потребують диференційованого навчання. Крім того метою диференційованого навчання учнів, обдарованих в інших, ніж лідерство, сферах, є допомога у виконанні лідерських ролей у межах їхньої спеціалізації. Схожі підходи до розуміння сутності диференційованого навчання обдарованих учнів знаходимо також у британських та канадських нормативних документах різних рівнів. Отже, у досліджуваних країнах розвиток лідерських якостей обдарованих школярів здійснюється на основі дворівневого підходу: з одного боку, розкриття потенціалу обдарованих учнів-лідерів, а з іншого, – розвиток лідерських якостей учнів, обдарованих в інших сферах.

За визначенням американської дослідниці Л. Еддісон, лідерство – «це здатність здійснювати вплив на діяльність окремих осіб або групи для досягнення певної мети» [1]. Визначення лідерства, еволюціонувавши, перетворилося з позначення особи як вродженого лідера або просто «того, хто керує» на більш складне бачення особи, яка здійснює вплив на інших. Так, лідери можуть здійснювати вплив, орієнтований на виконання завдань та на відносини. Лідер, який здійснює вплив, орієнтований на виконання завдань, вирізняється чітко визначеними структурами організації, каналами комунікації та способами досягнення запланованого результату. У свою чергу лідер, який здійснює орієнтований на відносини вплив, керує, підтримуючи відносини між членами групи через відкриту комунікацію, надання емоційної підтримки та використання фасилітуючої поведінки. Як слушно зауважує Л. Еддісон, лідери обох типів однаково потрібні для функціонування групи, але за умови одновимірного підходу до визначення лідерства будь-який із них може залишитися непоміченим [1].

Крім означених вище типів лідерів, зарубіжні дослідники виділяють й інші, зокрема активний і рефлексивний. Активний лідер здійснює вплив на групу силою власної особистості. Прикладами активних лідерів є політичні, громадські діячі або представники учнівського самоврядування. Рефлексивний лідер у свою чергу здійснює вплив через власні ідеї. Обдаровані в будь-якій сфері школярі мають лідерський потенціал саме завдяки оригінальним, інноваційним ідеям у галузі їхньої спеціалізації.

Незаперечним є факт, що раннє виявлення лідерських якостей, як і будь-яких інших проявів обдарованості, є надзвичайно важливим для повнішого й ефективнішого розкриття потенціалу обдарованої дитини. Найпоширенішими методами, за допомогою яких учителі загальноосвітніх навчальних закладів досліджуваних нами країн виявляють лідерський потенціал школярів, стали:

- соціометрія/ранжування, що здійснюється однолітками, учителями, членами певної громади (скаути, церковна община, молодіжна організація 4-Н тощо);
- спостереження;
- вивчення біографічної інформації про попередній лідерський досвід учня;
- інтерв'ю;
- тестування (наприклад, тест на виявлення типу особистості за типологією Майерс-Бріггс) тощо.

На думку американських дослідниць Ф. Карнес та С. Бін, лідерські якості обдарованих дітей та молоді охоплюють [4]:

- бажання долати труднощі;
- здатність творчо розв'язувати проблеми;
- здатність критично мислити;
- здатність установлювати нові зв'язки;
- виразність мовлення;
- гнучкість мислення і дій;
- здатність толерантно сприймати невизначеність;
- здатність мотивувати інших.

Цікавими в контексті нашої розвідки є характеристики, за якими канадські вчителі виявляють серед школярів лідерів, подані в методичному виданні Департаменту освіти Ньюфаундленда та Лабрадору «Навчання обдарованих і талановитих учнів: посібник для вчителів» [5], зокрема такий учень: визнає цілі групи; чітко висловлює думки; демонструє гарні соціальні судження; гарно виступає перед аудиторією; організовує інших; упевнений у собі; емоційно-стабільний; виявляє бажання ризикувати; легко адаптується в нових ситуаціях; визнає навички й здібності інших; легко взаємодіє з іншими, демонструючи навички соціалізації; слухає інших з емпатією; мотивує інших; розуміє, що відчувають люди і як функціонує група; дає розпорядження чітко й ефективно; відповідально виконує владні повноваження; може виконувати нелідерські ролі в межах групи; має суттєвий вплив на настрій у групі; за необхідності надає підтримку іншим членам групи; координує роботу кількох осіб; ініціює й утілює проекти в межах громади; виступає за зміни; чітко визначає почуття інших; ладить із іншими, включаючи й тих, із ким важко ладити; вселяє впевненість в інших; приймає різні точки зору; бачить проблему з різних кутів; надзвичайно відповідальний; переконливий співрозмовник; добре працює в групі; бере участь у громадській діяльності; відчуває задоволення від того, що перебуває серед інших людей; визнається лідером серед однолітків; володіє засобами вербального й невербального впливу [5, с. 60-61].

Незаперечним є факт, що розвиток лідерських якостей обдарованих дітей починається вдома в умовах сприятливого середовища, де створюються можливості для формування широких інтересів, самооцінки, інсайтів і навичок, які характеризують лідерів. Батьки можуть надати своїм дітям підтримку й заохочення, коли ті беруть участь у домашніх і громадських справах. Батьки мають залучати дітей до вибору, планування, виконання й оцінювання якості виконання домашніх справ.

Як слушно зауважують Ф. Карнес та С. Бін, обговорення вдома подій, що відбуваються в країні та світі сприяє розвитку незалежного мислення та лідерського потенціалу. Батьки, які відкрито й уважно слухають своїх дітей, не примушуючи їх дотримуватися їхньої власної думки, демонструють лідерські якості. Взаємоповага, об'єктивність, емпатія та розуміння високо цінуються обдарованими дітьми та молоддю, особливо тими, хто потребує безпечного місця для апробації власних ідей [4].

На думку дослідниці Е. Бісленд, першим навчальним закладом, у якому має здійснюватися розвиток лідерських якостей, є дитячий садок, оскільки саме в дошкільному навчальному закладі в таких видах діяльності, як драматизація, групові ігри, імітація, спільна діяльність і моделювання, формуються майбутні лідерські якості [3].

В умовах шкільного середовища розвиток лідерських якостей обдарованих учнів у досліджуваних країнах здійснюється за допомогою програм розвитку лідерства, які передбачають отримання знань (історичні дані про відомих лідерів минулого, лідерські якості, теорії лідерства, стилі лідерства тощо), формування навичок (організація, делегування, розв'язання проблеми, розподілене лідерство, комунікація, футуристичне мислення, прийняття рішення, вирішення конфлікту, постановка мети, групова динаміка, дивергентне мислення, тайм-менеджмент) і ставлень (упевненість у собі як у лідері, гнучкість, суспільна й моральна відповідальність, чуйність до інших, ентузіазм, почуття приналежності).

Слід наголосити, що програми розвитку лідерства, запроваджені в досліджуваних країнах, можуть бути різної тривалості – від одноденних до річних. Крім того програми можуть бути запроваджені на місцевому (у межах навчального округу) та шкільному рівнях. Короткотривалі програми розвитку лідерства шкільного рівня можуть бути запроваджені в навчальний та позанавчальний час у різних формах, а саме: навчальних центрів, спрямованих на здобуття знань і набуття навичок; тематичних розділів у галузі суспільних наук, природничо-математичних наук або мовного мистецтва; семінарів або мінікурсів; спеціальних елективних курсів з лідерства.

Річні програми розвитку лідерства в більшості випадків передбачають розвиток лідерських якостей під час вивчення суспільствознавства або інших навчальних предметів. Також поширеним у досліджуваних країнах є менторство обдарованих учнів, здійснюване членами громади, які обіймають керівні посади.

Зауважимо, що зарубіжні дослідники [2; 3; 4] указують на необхідність розвитку лідерських якостей у всіх академічних сферах, включаючи образотворче й театральне мистецтво. Так, у досліджуваних країнах курикулум передбачає вивчення біографій і автобіографій видатних лідерів. Учням пропонується проаналізувати й оцінити мотивацію, внесок та вплив кожного лідера та визначити стиль його лідерства. Зауважимо, що такий аналіз сприяє розширенню уявлень обдарованих школярів про сутність лідерства, дозволяє їм зрозуміти, що справжнє лідерство – це значно більше, ніж керівна посада, популярність, найкращі оцінки, великі гроші. Розповсюдженими в межах курикулуму є такі види діяльності: збір і аналіз всіх доступних шкільних ресурсів щодо лідерства (веб-сайтів, інформаційних бюлетенів та комерційних матеріалів); удосконалення навичок міжособистісної комунікації та саморефлексії через журналістику й бібліотерапію; робота в командах і групах. Особлива увага приділяється формуванню в обдарованих учнів здатності розглядати події з позиції інших.

Дослідниця С. Бін надає низку порад для вчителів, які прагнуть розвивати лідерські якості обдарованих учнів: у конфліктних ситуаціях учням слід надавати можливість самостійно розв'язувати конфлікти; надавати їм можливість продемонструвати свою відповідальність; заохочувати дивергентне мислення – заохочувати учнів шукати різні можливості вирішення проблеми замість знаходження єдиної правильної відповіді; розвивати в учнів сміливість, заохочуючи їх спробувати щось нове; заохочувати самодисципліну учнів; надавати учням автономію; доцільним є надання учням можливості розвивати лідерські якості в позашкільному середовищі,

включаючи лідерські конференції, семінари, програми розвитку лідерства під час вихідних та літніх канікул [2].

У контексті нашої наукової розвідки вважаємо за доцільне зосередитися на особливостях розвитку лідерських якостей обдарованих школярів у процесі вивчення предметів природничо-математичного, суспільного, гуманітарного та мистецького циклів.

Вивчення природничо-математичних і суспільних наук у досліджуваних країнах передбачає широке використання методу навчальних проєктів, що створює сприятливі умови для розвитку ініціативи, навичок планування, критичного мислення, здатності творчо розв'язувати проблеми та ухвалювати рішення. Обдаровані учні мають широкі можливості для ознайомлення з життєвим шляхом і професійною діяльністю відомих лідерів, які зробили значний внесок у розвиток політики, науки й техніки, гуманітарних наук і мистецтва, бізнесу й виробництва, філософії та релігії, медицини тощо. Школярі вивчають, яким чином інтереси, прагнення та здатності допомогли видатним лідерам досягти успіху у професійній діяльності. Вони можуть порівняти внесок інших із власною системою цінностей.

У процесі вивчення гуманітарних наук потенціальні лідери вчаться чітко викладати свої думки через участь у таких видах навчальної діяльності, як підготовка і виголошення промов; слухання та критичний аналіз презентацій; огляд новин і написання статей до шкільних або місцевих періодичних видань; підготовка і участь у дебатах; проведення конференцій і дискусій; участь у шкільній або будь-якій іншій передвиборчій кампанії тощо. Групові види діяльності дозволяють обдарованим школярам дізнатися, як допомогти іншим відчути себе важливими й затребуваними, оцінити власний внесок і внесок інших, вести конструктивний діалог, а також іноді слідувати за кимось замість того, щоб постійно вести за собою.

Мистецькі дисципліни передбачають набуття обдарованими учнями лідерських якостей і отримання натхнення від талановитих особистостей минулого й сучасності, які збагатили навколишню дійсність своїм внеском в образотворче та виконавське мистецтво [4].

Найбільш поширеними видами діяльності, спрямованими на розвиток лідерських якостей обдарованих школярів, у досліджуваних країнах є:

- читання книг, перегляд телепередач і фільмів, що дозволяють ознайомитися з відомими лідерами минулого й сучасності, оцінити ефективність і неефективність їх керівництва;
- волонтерська робота, що допомагає обдарованим школярам спостерігати, моделювати і практикувати лідерські навички в реальному середовищі. Волонтерська діяльність у школах, лікарнях, дитячих будинках, хоспісах, релігійних організаціях, урядових організаціях, бібліотеках тощо дає змогу з'ясувати, як функціонують різні соціальні групи в реальному житті;
- менторство лідерами-членами місцевої громади дозволяє отримати обдарованим і талановитим школярам досвід реального лідерства. Як правило, обов'язки ментора в досліджуваних країнах виконують директори шкіл, політичні та бізнесові лідери, голови неприбуткових громадських організацій та інші. На відміну від волонтерства, менторство передбачає виконання обдарованим учнем індивідуального проєкту в межах сфери його інтересів під керівництвом досвідченого наставника;
- залучення учнів до процесу прийняття рішень та планування діяльності навчального закладу (наприклад, представництво в шкільній раді, керівництво ініціативами/проєктами/групами);
- обговорення поточних подій дозволяє учням розмірковувати, розв'язувати проблеми та оцінювати події реального життя [5].

Таким чином, на розвиток лідерських якостей обдарованих школярів у досліджуваних країнах, що відбувається як у навчальному, так і в позанавчальному середовищі, спрямовані зусилля педагогів, батьків та інших зацікавлених сторін.

У загальноосвітніх навчальних закладах США, Канади та Великої Британії запроваджено низку програм розвитку лідерства обдарованих школярів різної тривалості, що передбачають відвідування навчальних центрів, спрямоване на здобуття знань та набуття навичок у відповідній сфері; уведення тематичних розділів з лідерства у цикли суспільних, природничо-математичних наук або мовного мистецтва; проведення семінарів або мінікурсів; запровадження спеціальних елективних курсів з лідерства. Поширеним у досліджуваних країнах є менторство обдарованих учнів з метою розвитку їхніх лідерських якостей, здійснюване членами громади, які обіймають керівні посади.

У подальших наукових розвідках вбачаємо доцільним висвітлити інноваційний потенціал розвитку лідерських якостей обдарованих школярів у досліджуваних країнах і можливості його використання в Україні.

Література:

1. Addison L. Leadership skills among the gifted and talented [Electronic resource] / L. Addison // ERIC Clearinghouse on Handicapped and Gifted Children Reston VA. – Access mode : <http://www.vtaide.com/png/ERIC/gifted-leadership.htm>.
2. Bean S. M. Developing leadership potential in gifted / S. M. Bean // Practical Strategies Series in Gifted Education / F. A. Karnes and K. R. Stephens (Eds.). – Waco TX : Prufrock Press Inc, 2010. – 65 p.
3. Bisland A. Developing leadership skills in young gifted students / A. Bisland // Gifted child today. – Winter 2004. – Vol. 27. – № 1. – P. 24–27.
4. Karnes F. A. Developing Leadership in Gifted Youth [Electronic resource] / F. A. Karnes, S. M. Bean // ERIC EC Digest №E485. – Council for Exceptional Children, Reston, Va.; ERIC Clearinghouse on Disabilities and Gifted Education, Reston, Va. – 1990. – Access mode : http://www.kidsource.com/kidsource/content/leadership_and_gifted.html.
5. Teaching students who are gifted and talented : a handbook for teachers / Newfoundland and Labrador Department of Education. – 2013. – 225 p.

Бойченко М. А.

РАЗВИТИЕ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ ОДАРЁННЫХ ШКОЛЬНИКОВ В США, КАНАДЕ И ВЕЛИКОБРИТАНИИ

В статье рассматриваются содержательно-процессуальные особенности развития лидерских качеств одарённых школьников в США, Канаде и Великобритании. Выявлены сущность и типы лидерства, в частности по характеру воздействия – лидерство, ориентированное на выполнение задач и ориентированное на отношения; по уровню участия личности – активное и рефлексивное. Охарактеризованы лидерские качества одарённых школьников, на развитие которых направлены усилия педагогов и других участников процесса воспитания одарённых и талантливых детей в США, Канаде и Великобритании. Очерчены методы, с помощью которых выявляют лидерский потенциал одарённых школьников в исследуемых странах. Дана характеристика программ развития лидерства одарённых школьников в США, Канаде и Великобритании.

Ключевые слова: лидерские качества, лидерский потенциал, одаренные школьники, программы развития лидерства одарённых школьников.

Boichenko M.A.

DEVELOPMENT OF LEADERSHIP QUALITIES OF GIFTED STUDENTS IN THE USA, CANADA AND GREAT BRITAIN

The article discusses the content and procedural features of leadership development of gifted students in the United States, Canada and Great Britain. The nature and types of leadership are clarified, in particular, according to the nature of influence – leadership oriented to the tasks and focused on relationships; according to the level of involvement of the personality – active and reflective.

The development of leadership qualities of gifted students with the efforts of teachers and other participants of the education process in the United States, Canada and Great Britain is characterized in

the article. The methods used for developing leadership potential in gifted students in the studied countries are identified. The characteristic of the leadership development programs for gifted students in the USA, Canada and Great Britain is given.

It is stressed that number of leadership development programmes for gifted children of different duration are implemented in the USA, Canada and Great Britain secondary schools. Also there are a great number of seminars or mini-courses, educational centers, special elective courses on leadership, thematic sections on leadership in sphere of social, natural sciences, mathematics or language arts in these countries, which are aimed at gaining knowledge and skills on leadership in the relevant field.

Mentoring of gifted students by community members in order to develop their leadership qualities are presented in the USA, Canada and Great Britain. They commonly occupy leadership positions.

Keywords: leadership qualities, leadership potential, gifted students, leadership development program for gifted students.

УДК 371. 033/. 373. 6: 63(045) 37.037.013.374(045)

Могілевська В. М.*

ДИТИНОЦЕНТРИЗМ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ЗМІЦНЕННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Аналізуючи історичний шлях розвитку позашкільної освіти та її сьогодення, автор проводить думку, що дитиноцентризм є парадигмальною основою позашкільної педагогіки априорі, а ідея людиноцентризму є стрижнем й основою сучасної освіти і педагогіки України. Саме дитиноцентричність позашкільної педагогіки є вагомим фактором виховання духовно повноцінної, творчої особистості. Тому в умовах нинішніх суспільних і соціальних змін саме позашкільні навчальні заклади є ефективними провідниками загальнолюдських цінностей, що має враховувати держава при вирішенні проблем щодо зміцнення духовно-моральних цінностей особистості дитини.

Ключові слова: людиноцентризм, дитиноцентризм, позашкільна освіта, позашкільна педагогіка, духовно-моральні цінності.

Питаннями і проблемами філософського спрямування освіти стурбовані держави в усьому світі. У жодній країні сьогодні не задоволені своїми освітніми парадигмами, їх цілями і цінностями. Всюди відбувається модернізація освітньої системи та її формування з урахуванням сучасних проблем суспільного життя, насамперед викликаних процесами глобалізації. Педагогічна і філософська спільноти дедалі більше переймаються пошуком нового сенсу педагогічної діяльності, яка ґрунтується на найсучасніших основах. У таких умовах держава Україна вбачає за необхідне ставити перед освітою завдання, спрямовані на зміцнення духовно-моральних цінностей особистості дитини.

За оцінкою Н. Поліщук, «Духовність, нравственность – это тот уровень развития личности и общества, который является консолидирующим началом, способным объединить людей; это сила, призванная стимулировать национальное возрождение, обеспечить мир и согласие в обществе» [8, с. 12]. Таку ж думку наводить і В. Кремень: «Наш час, в якому людина багато в чому вже цілком вільна від пригноблюючих її соціальних, економічних і інших сил, має свої особливості. Потреба в її духовному «поліпшенні» в історичну епоху, що настає, викликана об'єктивною необхідністю виживання людства. Тому зараз так потрібно збереження і повернення духовності в усіх її формах» [7, с. 100]. Однак Т. Сущенко вважає, що жодна з наявних підструктур системи безперервної освіти у своєму старому непорушному вигляді з цими завданнями впоратися не в змозі. І перешкодою на цьому шляху є чинний функціональний підхід до дитини. Шкільне навчання, на думку науковця, не єдиний шлях формування цілісної особистості, на що свого часу нарікав і К. Ушинський. Він

© Могілевська В. М.